

מערך שיעור: על שמות משפחה ומשפחות בעולם

יום המשפחה הוא הזדמנות לעסוק בנושא המסקרן של שמות משפחה. שמות המשפחה המקוריים שלנו, מאפשרים לנו הצצה להיסטוריה של המשפחה שלנו וגם קצת להיסטוריה של העם היהודי. הם מספרים לנו את סיפוריהן של משפחות יהודיות שעלו לארץ מכל התפוצות. דרך השמות נוכל להכיר את ארצות המוצא שמהן עלו היהודים לארץ, לעיתים נוכל ללמוד מהשמות גם על חייהם בארצות מוצאם: באיזו עיר גרו, מה היה מעמדם, משלח ידם או מאפיינים אחרים של משפחותיהם. נוכל גם ללמוד כיצד התקבלו ונקלטו השמות בארץ, האם נשתמרו או שונו, והאם ניתן ללמוד מכך גם על הקליטה וההשתלבות של העולים עצמם בארץ. לפניכן/ם שתי הצעות למערכי שיעור בנושא: מערך שיעור לבית הספר היסודי, ומערך שיעור לחט"ב ולתיכון. במערכי השיעור נעזרנו [במאגר בית התפוצות](#) לשמות משפחה.

מערך שיעור לביה"ס היסודי

הכנה לשיעור:

התלמידות/ים יבררו בבית, ויכתבו סיפור קצר על 'שם המשפחה שלי' בעזרת השאלות:

- מהו שם המשפחה שלי? האם שונה או עוברת? ומה היה שם המשפחה המקורי?
- מה הפירוש של שם המשפחה שלי? באיזו שפה מקורו?
- מהי ארץ המוצא של השם? מאין עלתה המשפחה לארץ ובאיזו שנה?
- מה אני מרגיש/ה כלפי שם המשפחה שלי?

מהלך השיעור:

נפתח את השיעור בסיפור אישי על שם המשפחה שלנו, כדי לשמש דוגמה לתלמידות/ים ולהקל עליהם/ן בשיתוף. נאפשר לתלמידות/ים לשאול אותנו שאלות על השם שלנו. נפתח את google maps נרשום את שמה של ארץ המוצא של משפחתנו, נתבונן במפה על המדינה, באיזו יבשת היא נמצאת ומהו מיקומה הגאוגרפי ביחס לישראל.

נחלק את הכיתה לקבוצות של 4. התלמידות/ים ישתפו את סיפוריהם/ן בקבוצה הקטנה. אחר כך יענו באופן אישי בכתב על השאלות הבאות:

איך הרגשתי לשתף בסיפור שלי?

דבר אחד שלמדתי על המשפחה שלי:

דבר אחד שלמדתי על חבר/ה בקבוצה:

נוכל לאסוף את ארצות המוצא של כל המשפחות בטבלת שכיחות:
 בהתאם לרמת הכיתה נוכל להפוך את הנתונים שמצאנו גם לאחוזים ולהציג אותם בעוגה.

מספר תלמידות/ים	יבשת	ארץ מוצא

ניתן גם לתלות בכיתה מפה מדינית של העולם, ולבקש מכל תלמיד/ה שיסמנו בסיכה צבעונית את ארץ המוצא של משפחתם/ן.

לסיום השיעור נדון בשאלה: האם ולמה זה חשוב להכיר את הסיפורים של שמות המשפחה שלנו?

מערך שיעור לחט"ב ולתיכון

שם משפחה הוא אמצעי זיהוי של פרט ומשפחה בתוך מסגרת חברתית. שמות משפחה בקרב יהודים הם תופעה חדשה יחסית בהיסטוריה. רוב השמות הספרדיים נקבעו אחרי הגירוש של שנת 1492 בתור אמצעי לשמר זהות קהילתית. רוב השמות האשכנזיים (מגרמניה וממזרח אירופה) אומצו בין 1787 ל 1830 כחלק ממדיניות שלטונית לרשום את הנתינים היהודים. גם תהליך מואץ של עיור וצמיחת יישובים, ומספר גדל והולך של אנשים עם אותו שם פרטי באותו אזור, אילץ משפחות לאמץ שמות משפחה. לחלק מהעולים לישראל ממקומות בכורדיסטן, תימן והודו לא היו שמות משפחה עד לעלייתם. במאה העשרים הייתה בישראל נטייה ליצור שמות עבריים מהשמות המסורתיים כביטוי להזדהות עם התחייה הציונית, בייחוד בשנות ה-50. רבים בממשל ובצבא, ספורטאים או מי שייצגו את המדינה הצעירה בחו"ל – עברתו את שם המשפחה שלהם. [\(בית התפוצות\)](#).

הכנה לשיעור:

התלמידות/ים יבררו בבית פרטים על שם משפחתם, בעזרת השאלות:

- מהו שם המשפחה? האם שונה או עוברת? ומה היה שם המשפחה המקורי?
- מה הפירוש של שם המשפחה? באיזו שפה מקורו?
- מהי ארץ המוצא של השם? מאין עלתה המשפחה לארץ ובאיזו שנה?

מהלך השיעור:

נפתח את השיעור בשיחה קצרה על הנושא דרך השאלה: למה יש לנו שמות משפחה? נשתף את התלמידות/ים בכך ששמות משפחה בקרב יהודים הם תופעה חדשה יחסית בהיסטוריה ונשאל: מדוע לדעתכן/ם התחילה התופעה של שמות משפחה?

נחלק את הכיתה לקבוצות: כל קבוצה תקבל מספר קטעי מידע קצרים (רצ"ב) על קטגוריות של שמות משפחה, כל חבר/ת קבוצה יקראו קטע אחר ויספרו את תכנו לקבוצה כולה. לאחר מכן יכתבו את שמות המשפחה של חברות/י הקבוצה בטבלה, וישלימו בטבלה את הפרטים על השם בעזרת המידע שבררו בבית, קטעי המידע שקראו וחיפוש ברשת.

בשלב הבא נרכיב טבלה אחת שלמה של כל הכיתה מהטבלאות של כל הקבוצות.

השם	פירוש	שפה	ארץ מוצא	קטגוריית שמות (פטרונימי, מטרונימי, עיסוק/תפקיד, מקום, מעוברת, אחר)

קטע מידע 1

שם פטרונימי – שמו הפרטי של אב או סב, שנהפך לשם משפחה העובר מדור לדור. ישנן דוגמאות לכך בשפות רבות, לדוגמא, ג'ונסון, מק'ארתור או איבן-סעוד. ניקח לדוגמא את השם הפרטי המקראי אברהם: ישנם אינספור שמות משפחה שמכילים את השם הבסיסי אברהם, בצירוף תחילית או סופית שמשמעותה "בנו של" או "שייך ל", למשל אברהמס, אברמוב, אברמוף, אברמסקי, אברמוביץ', אברמסקו, אברמזון, אברמפור, אברמזאדה, ברהומי, ברהמי, בן אברהם, אברהמי. דוגמאות נוספות הן: ועקנין (בן יעקב בשפה הברברית), יוספיאן (בן יוסף בשפה הפרסית), לייבוביץ (הבן של לייב), מוסקוביץ' (הבן של משה). לעתים שם פטרונימי מתבסס על כינוי או קיצור. למשל השם יעקב, ששונה לינקל, קופל, ינקו, ינקלס, ינקלביץ, קופלס, קופלמן, קופלביץ, קופף, קאופמן. כל אלו התפתחויות של השם 'יעקב'.

דוגמה עדכנית לתופעה זו של שמות משפחה הנקבעים לפי אבי המשפחה מצויה במקרה של יהדות ביתא ישראל עם עלייתה לישראל. באתיופיה לא היה נהוג לתת שמות משפחה. אדם מכונה בשמו הפרטי, בשם אביו ובשם סבו בדומה לנהוג בתקופת התנ"ך. עם עלייתם לארץ, התבקשו יהודי אתיופיה על ידי הרשויות להשתמש בשמות משפחה. לרוב בחרו לקחת את שם הסב ולהופכו לשם משפחה, אם הסב עדיין חי, נקבע השם על שמו של אבי הסב.

קטע מידע 2:

שם מטרונימי - זהו שם משפחה שמקורו בשמה הפרטי של אם או סבתא מאמהות המשפחה, ריבלין למשל, הוא שם משפחה מטרונימי שנגזר מהשם הפרטי רבקה. הפירוש המילולי של שם המשפחה ריבלין הוא "הבן של רבקה". זהו שם משפחה יהודי נפוץ מאד. שמות נוספים שנגזרו משמה של אם במשפחה בתוספת יחס השייכות 'של' הם: סורוס, אדלס, ריכלס, ציפרס, סורוסקין, ריבקיין, לייקיין, חייקיין, מירקיין, ציפקיין; צורות אחרות כוללות את שפרינצק (שפרינצה) ושמות אחרים מסתיימים בסימת "מן", שפירושה "בעלה של", לדוגמא אסתרמן, פרלמן. בחברות פאטריאכליות שמות מטרונימיים נפוצים פחות משמות פטרונימיים. בעבר שמות מטרונימיים ניתנו לעיתים קרובות לילדיהן של נשים לא נשואות. חלק מהשמות המטרונימיים אומצו על ידי ילדיהן של נשים שהיו מפורסמות או בעלות עוצמה.

קטע מידע 3:

מקצוע ועיסוק - שמות משפחה רבים מבוססים על מקצועו של אב קדום במשפחה. השמות משקפים את מגוון הפעילות הכלכלית של היהודים בקהילותיהם. רבים מהמקצועות היו דומים בתפוצות שונות, למשל: בקר, חבז (אופה), באומן, עמר (בנאי), גלזר, גלסמן, שקלרסקי (זגג), חייט, שניידר, שניידרמן, קרביץ (חייט), חלפן, וכסלר (חלפן כספים), מילמן, מלניק (טוחן), נגר, טישלר, צימרמן, סטולר, פלוטניק (נגר), חדד, שלוסר, בלכמן, קובל (נפח), זייפר, צבן, מידלר (יצרן סבון), תג'ר, הנדלר (סוחר), קרמר, וזאן, קופייץ (בעל חנות), שוסטר, שומכר, צ'יובוטרו (סנדלר), סבג, פרביארז (צבע בדים), דהן, פרבר, מאהלר (צבע), סייג, גולדשמידט, זלוטניק, ארגנטרו (צורף), רופא, טביב, חכים, דוקטור, ארצט (רופא). ישנם גם שמות משפחה הנובעים מחומר הגלם, מהתמחות מיוחדת במקצוע או מהמוצר מוגמר כמו: לדר (עור), פודם (חוט), פינגרהוט (אצבעון), שרמן (חותך), טליסמן (תופר טליתות), ודמסקי (חייט נשים או סוחר בבגדי נשים).

קטע מידע 4:

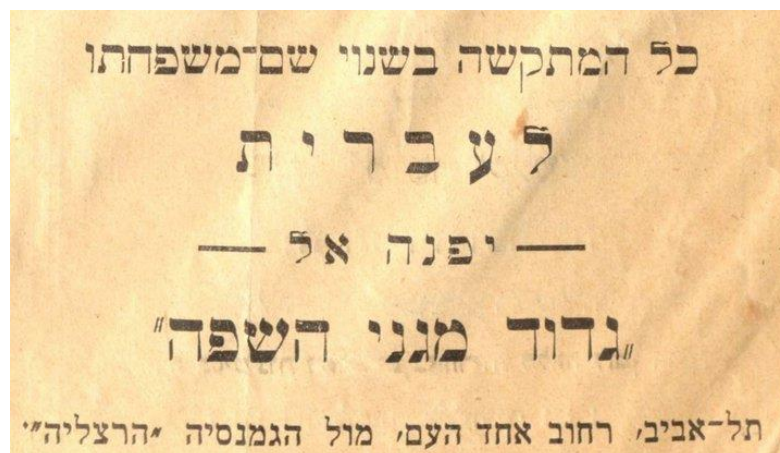
שם גאוגרפי/טופונימי של מקום (עיר, עיירה, אזור או ארץ) - חלק ניכר מכלל שמות המשפחה מבוסס על מקומות. השמות משקפים את נדודיו של עם ישראל. שמות המשפחה עשויים להיות שמות מקומות, למשל גלינסקי (מקליון), קנבסקי (מקנב). מדובר במקומות שמהם באו המשפחות לפני שהיגרו למרכזים עירוניים שבהם אימצו שמות משפחה. השמות עשויים ללמד על דפוסי הגירה, לעתים בשל רדיפות וגירושים בכל רחבי העולם היהודי, מערים (ירושלמי, המבורגר, בראשווייגר, אולדנו, צנעני, שרעבי, יזדי), ממחוזות (וולך, בלוך) או מארצות (דויטש, נמץ, הולנדר, פולאק, פורטוגלי, צרפתי ופרנקו) או אזורי תרבות (עג'מי, אשכנזי, מזרחי, שאמי, טורקל). לא תמיד שמות שמקורם בשם של מקום מעידים על מוצא ישיר מאותו יישוב. לעתים הם מעידים על קשרים עקיפים בין נושא השם לבין המקום, למשל מוצא אבותיו הרחוקים, מעבר והגירה, מסחר, או קרובי משפחה.

קטע מידע 5:

תפקיד בקהילה היהודית – בקטגוריה זו ישנם שמות המלמדים אותנו על ההנהגה בקהילה היהודית ועל מגוון התפקידים בה. בקבוצה זו מגוון גדול של שמות משפחה: רבין, רבינוביץ, רבינר, חכם, למדן (רב); תארי כבוד, לעתים בצורת ר"ת: בכר (בן כבוד רב), בהרבי (בן הרב), שליטא (שיחיה לאורך ימים טובים אמון); חזן, זינגר, שולזינגר, משורר, סלובייצ'יק (חזן); מלמד, לרר, מועלם, מורנו, מור, מולא, דרשן, מגיד, בלפר (מורה); שוחט, שכטר, שוב טרייבר, מנקר (שוחט); צנוירט, תלמוד, מישניוס (למדן); סופר, שרייבר, ס"ס [סופר-סתם] (סופר); שולמן, צנטנר, תהילימזיג, ש"ץ, קדישמן (כולם קשורים בתפילה בבית הכנסת); נגיד, גבאי, שמש, שקולניק, פרנס (תפקידי מינהלה); אחרים: דיין, טוקאייר (תוקע בשופר), סומך, וקר (מעיר לתפילה), שולקלופר (נוקש על דלת בית הכנסת).

קטע מידע 6:

עברות שמות: במאה העשרים, עם תחייתו של עם ישראל ושיבתו לארץ ישראל ותחיית הלשון העברית, יהודים רבים בחרו ליצור שמות משפחה חדשים בעברית. ראשוני המנהיגים של התנועה הציונית שינו את שמם: אליעזר פרלמן שינה לבן יהודה, דויד גרין שינה לבן גוריון, משה שרתוק – שרת. לוי שקולניק – אשכול, יצחק שימשלביץ – בן צבי ומאיר ברלין – בר אילן. אחרי הקמתה של מדינת ישראל (1948), התגברה מגמת העיברות של שמות משפחה. עברות השמות נשא לעיתים מטען סמלי רב, כ"שלילת הגלות", בעלי תפקידים בכירים במדינה ובעלי דרגות בצבא אף נדרשו לעברת את שמותיהם.

שימו באתר של קדמה תוכלו למצוא מערכים נוספים בנושאים מגוונים. מוזמנות/ים לבקר באתר ולחפש בקטגוריה: [מאגר חומרים ומשאבים](#) מומלץ להיעזר בתגיות